

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ЦІЛЕСПРЯМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Будь-яка державна економічна політика не безконфліктна. Така ситуація спричиняється багатьма факторами. В першу чергу, самими цілями економічної політики, яку обирає держава. Вплив цього фактора на ефективність економічної політики недостатньо досліджений.

Кардинальні зміни, що відбуваються в соціально-економічній системі України, викликають потребу аналізу всіх складових економічної політики, прорахунку ризиків, загроз та нових можливостей, пов'язаних з новими внутрішніми та зовнішніми умовами.

Проблеми, що пов'язані з цілями економічної політики, можуть стати значною загрозою на шляху її реалізації. Перешкодою також є те, що деякі цілі не сприймаються як економічні, хоча насправді вони визначають успішність проведення економічної політики і повинні розглядатись як її складова частина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі цілеспрямування економічної політики в сучасних умовах з точки зору її практичної реалізації на сторінках періодичних видань приділяється достатньо уваги. Але ці праці переважно присвячені проблемам, пов'язаним з аналізом результатів економічної політики [7]. І значно менше у них розглядаються проблеми встановлення та співвідношення її цілей з точки зору теоретичного обґрунтування. Наприклад, якщо О. Шубравська і визнає, що паралельно з визначенням глобальної мети розвитку національної соціально-економічної системи має бути побудована ієрархічна сукупність цілей для поетапного досягнення кінцевого результату і говорить, що також важливо не помилитися з визначенням черговості у практичній реалізації поставлених цілей, то все ж таки вона не визначає, що саме можна вважати за глобальну мету, і як елементи ієрархії цілей пропонуються суто прагматичні цілі. Вона вказує, що це може бути сталий економічний розвиток, але відмічає, що поряд з цим багато українських економістів вважають, що глобальною метою є підвищення добробуту народу і зниження диференціації в доходах, яка суперечить об'єктивним потребам стабільного зростання. Автор визнає, що необхідною умовою розвитку є стабілізація суспільства та його соціальна збалансованість, яку можна вважати за елементи ієрархії цілей [7].

В. Куценко звертає увагу на те, що оскільки Україна, відповідно до Конституції 1996 р., проголосила себе соціальною державою, то цілями її розвитку повинні бути створення умов для досягнення високого матеріального добробуту громадян, запровадження дійової системи соціального захисту всіх без винятку членів суспільства, для вільного та всебічного розвитку, а також максимально можливі шанси для самореалізації, зберігаючи тим самим стабільність у суспільстві [2].

Деякі автори (В. Геєць, З. Попович, А. Гальчинський) вказують на необхідність виконання деяких передумов, таких як формування сильного середнього класу, патріотично налаштованої буржуазії, яка спиратиметься на середній клас і стане провідником національного модернізаційного проекту. Висувається ідея соціального партнерства та єдності інтересів усіх класів і соціальних груп у процесі модернізації розвитку країни [5]. При цьому не вказується, що означені напрямки є цілями державного регулювання, рівнозначними з іншими цілями, не будується система цілей, не визначається послідовність їх виконання.

В. Попова відмічає, що вирішення питань становлення національної незалежності перебуває у взаємозв'язку з досягненням стабільних параметрів державного розвитку і що існує велика кількість підходів у дослідженні теоретично обґрунтованих напрямів переходу до стабільного розвитку, що відображає глибину питань, які стоять перед українською економікою [4]. Тим самим наголошується на необхідності більш детального аналізу проблем цілеспрямування економічної політики та взаємозв'язку окремих цілей.

Визнанням існування проблеми цілеспрямування можна вважати висловлювання А. Гальчинського про те, що економісти повинні відверто сказати собі і суспільству про допущені помилки у визначенні моделі трансформаційних процесів. Він характеризує економічну політику перехідного періоду як "українську обмежену в інтелектуальному плані логіку ... ринкового фундаменталізму" [5].

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Одним із сучасних підходів до аналізу процесів, що відбуваються, є системний підхід. Визначено, що у загальному розумінні система - це засіб досягнення мети. Основними особливостями системи є цілісність, структурованість, відносна відокремленість від оточуючого середовища, підпорядкованість усієї організації системи певній меті [9]. Іншими словами, система - це сукупність елементів, які взаємопов'язані та взаємообумовлюють один одного. Існує погляд, що економічна система являє собою складний об'єкт досліджень. Вирішення будь-яких проблем, які виникають у процесі функціонування таких об'єктів, вимагає застосування інструментів системного аналізу [9]. Але відносно цілей державного регулювання економіки аналізу з позицій системного підходу не знайдено. Крім того, недостатньо дослідженими залишаються питання стосовно ієрархії цілей і послідовності їх реалізації в сучасних умовах.

Цілями даної статті є:

- започаткування серії статей з питань сучасного державного регулювання економіки в умовах побудови нової соціально-економічної системи в Україні;
- актуалізація теми, пов'язаної з аналізом складових державного регулювання економіки та економічної політики;
- пошук нових підходів до аналізу цілей державного регулювання економіки та шляхів їх досягнення;

- постановка дискусійного питання з актуальною проблемою.

Виклад основного матеріалу. Слід відмітити, що проблеми і конфлікти є характерною ознакою взаємодії держави, як регулюючої сили, і економіки, яка є об'єктом цього регулювання. І це свого роду парадокс, тому що державне регулювання виникло внаслідок збоїв ринкового механізму, які викликають порушення в механізмі ціноутворення. Суб'єкти економіки починають отримувати хибні сигнали. Виникають кризи. На державне регулювання випала місія владнати ці негаразди, притаманні ринковій економіці, які знижують її ефективність. Але суб'єкти економіки не довіряють центральним органам влади, вважають чиновників некомпетентними, повільними, продажними, і такими, що тільки заважають. Підприємці, з точки зору державних органів, жадібні, поводять себе антисоціально і непатріотично. Це цитата із книги парадоксів Сіріла Паркінсона. Зрозуміло, що за таких умов здійснення ефективної економічної політики держави залишається під великим знаком питання. Для того, щоб мали місце позитивні наслідки регулюючого впливу держави, суб'єкти економіки повинні довіряти владі та підтримувати її дії. А це потребує певних зусиль і проведення відповідної політики.

Формування відповідної поведінки з боку населення є предметом інституційної політики держави і окремим напрямком економічної політики. Можна сказати, що інституційна політика є аналогом ідеологічної. Формування позитивного іміджу держави, довіри неможливе без існування загальнодержавної об'єднуючої ідеї. Представники влади в очах населення повинні стати втіленням цієї ідеї. Формування позитивного іміджу влади - перша за черговістю мета державної економічної політики. Подальша ціль - формування необхідної підприємницької психології і поведінки з боку тих, хто бере участь в економічних процесах. Реалізація цих цілей майже не має проблем. За винятком досвіду, набутого в умовах криміногенної економіки, який трансформувався в норми і правила поведінки, тобто став інститутом. Вона, ця поведінка, не підтримується законодавчо, але має сильні позиції внаслідок того, що стала традицією.

За висновками фахівців, головними чинниками спаду економіки 1990-1994 рр. стали радикальні інституціональні зміни, які знайшли втілення в проведенні трансформації відносин власності шляхом різкого тотального обмеження ролі держави в економічному регулюванні за умови нерозвинутості ринкових регулюючих механізмів. Вони визначають наступну проблему: принципи приватизації в Україні, закладені на початку її здійснення, декларуючи соціальну спрямованість, вільний вибір, конкурентність і прозорість процесу, не передбачали запуску механізму відповідальності приватного власника, знімаючи цю відповідальність з держави [8]. Тобто реалізація цілі трансформації відносин власності не мала підтримки з боку такого напрямку інституційної політики, як формування цивілізованої підприємницької поведінки.

Деякі автори відзначають, що у країнах СНД з'явилися "капіталісти" з переважно атикапіталістичною мотивацією ділової поведінки. Вони

вважають, що досягти проголошених цілей реформ не можна навіть за 15-20 років, якщо не буде сформоване ефективне продуктивне підприємництво. А проблему його відсутності вбачають у відсутності цілеспрямованої інституційної політики. На відміну від Західної Європи, США, Японії, Кореї та країн Південно-Східної Азії, де формування підприємництва здійснювалось в напруженому паролітному “силовому полі” протестантської та конфуціанської етики обов’язку і відповідальності, в каїнах СНД у 90-х роках ХХ ст. домінувала атмосфера глибокої духовної та моральної кризи [3].

Існують речі, які ускладнюють проведення інституційної політики і ставлять під загрозу реалізацію її цілей. Проблема в тому, що вони не можуть бути предметом загального обговорення. В деяких країнах, наприклад, навіть існувала заборона на розголошення засідань уряду на тривалий проміжок часу – 60 років. Цьому є пояснення. Але воно мало заспокоює. Справа в тому, що людина поводить себе раціонально, тобто прагне максимізувати свою власну корисність за рахунок тих ресурсів, що має. І тоді, наприклад, коли очікується підвищення інфляції, і держава, прагнучи запобігти цим процесам, попереджає населення про можливі негативні наслідки додаткових витрат (як в цілому для всієї економіки, так і для кожного окремо), населення сприймає таку інформацію як поштовх до зовсім протилежної дії і воно буде більше витрачати, щоб зберегти вартість грошей, чим і спричинить ту саму інфляцію.

Питанням раціональної поведінки людини і її впливу на стан регульованої економіки присвячена теорія раціональних очікувань. Висновком цієї теорії є заперечення державного регулювання як позитивної сили в економіці. Але на сьогодні немає країни, де б не було державного регулювання. Таким чином, щоб не провокувати негативні наслідки раціональної поведінки людини, держава повинна контролювати інформаційні потоки.

Питанням інституційної політики як складової економічної політики, її цілям, засобам і шляхам досягнення повинна приділятися більш пильна увага науковців. Слід відмітити, що реалізація цілей інституційної політики повинна передувати постановці цілей більш конкретних з точки зору економіки. Нехтування питаннями інституційної політики може звести нанівець всі добрі наміри і прагнення досягти значних економічних результатів. І тут існує певна проблема: цивілізована поведінка, насамперед, формується гарними економічно-соціальними умовами, але ці умови створюються краще за все цивілізованою людиною. Без формування та реалізації цілей інституційної політики марно очікувати ефективної економічної політики, тому що нікому буде її сприймати і реалізовувати. Важливо зазначити, що сприйняття повинно бути вільним. Тобто можна і заставити працювати, але історичний досвід свідчить, що праця невільників малоефективна. Тому виникає потреба у визначенні наступної цілі, реалізація якої буде передувати постановці цілі підвищення довіри до влади – вільний розвиток суспільства. До аналізу цієї цілі повернемося трохи пізніше.

Проблеми і конфлікти супроводжують економічну політику на кожному етапі її формування та реалізації, стосуються кожного з її елементів (цілі, шляхи досягнення, термін часу). Конфлікт, пов'язаний з цілями економічної політики, виникає ще на стадії їх визначення і обумовлюється різними поглядами та суб'єктивністю оцінки можливих варіантів розвитку подій та наслідків від реалізації обраної економічної політики. Не в останню чергу конфлікт обумовлює обмеженість ресурсів. Але є конфлікти, обумовлені самою ціллю.

Стосовно цілей економічної політики можна відмітити, що вони мають досить широкий спектр. Глобальна, узагальнююча ціль, яка втілює в собі цілі кожного економічного суб'єкта, кожної людини – максимізація добробуту нації [6]. Вона сама по собі суперечлива, тому що, по-перше, має в своєму складі як кількісні, так і якісні характеристики, а, по-друге, кількісно не вимірюється. Таким чином, важко відслідковувати, контролювати та коригувати її досягнення. Якщо звернутись до більш конкретного вираження цієї цілі – ВВП, то і тут можна відмітити певні недоліки: він не показує соціального розширення населення. І навіть у відносному виразі (в розрахунку на душу населення) не вдається позбутись суб'єктивності оцінки. Більше того, вибір цієї цілі не може сприйматись однозначно. Проблема криється в методиці оцінки ВВП, аналіз якої нашою думкою про те, що в умовах спаду економіки чи за часів криз уряди окремих країн можуть прагнути до збільшення ВВП через розв'язання військових конфліктів на території інших країн.

Деякі автори через аналіз практичного застосування моделей економічного зростання вказує на те, що виключна орієнтація на досягнення стабільного зростання ВВП як результуючого показника функціонування мароекономічної системи неадекватно відображає напрям її розвитку. Суперечність полягає в тому, що ВВП не відображає відповідності його зростання потребам споживача. Виникнення такої суперечності пов'язане з відсутністю єдиного методологічного підходу до оцінки діяльності макроекономічної системи та її структурних складових, що, у свою чергу, спричиняє суперечності системного характеру і потребує самостійного дослідження. Актуальним є питання встановлення критеріїв оцінки макроекономічної системи з використанням комплексного підходу до кількісних і якісних параметрів напрямів трансформування в розробці стратегії розвитку [4].

З реалізацією максимізації добробуту пов'язана ще одна проблема, про яку вже йшла мова вище. Справа в тому, що для того, щоб взагалі можна було говорити про максимізацію добробуту, країна повинна мати вільний розвиток суспільства. Дана ціль має багато аспектів. Наприклад, визначення необхідного для певної країни в певний період часу рівень свободи. Тобто мова йде про те, чи необхідно підвищувати рівень державного втручання в економіку, чи необхідно посилити роль адміністративних методів регулювання, чи, навпаки, держава повинна скоротити свою присутність на економічному просторі. Не вдаючись в детальний аналіз питання, можна

відмітити, що ця ціль тісно пов'язана з менталітетом нації, із сприйняттям кожною людиною свободи як поняття, із визначенням рівня свободи, який є бажаним саме в цьому суспільстві. Слід зазначити, що у розвинутих країнах не існує однієї для всіх стандартної успішної економічної моделі. Ймовірно, успішність економічних моделей, економічних політик полягає в умілому врахуванні менталітету нації, її сприйняття свободи в побудові економічної моделі. На жаль, інформації стосовно досліджень стану цього питання в Україні немає. Актуальними і широко представленими є дослідження відносно проблеми тінізації її економіки, але вони не пов'язують це явище з встановленим рівнем свободи у суспільстві.

Свобода - усвідомлена необхідність. Якщо погодитись з цією тезою, то стає зрозумілим, що для того, щоб займатися реалізацією визначеного рівня свободи, необхідно досягти правопорядку. Формування правопорядку - ціль, що передуює досягненню вільного розвитку суспільства. Правопорядок - поняття складне і системне. Його елементами є: закони (їх кількість та якість, їх постійність та динамічність), ступінь виконання законів, що залежить від їх відповідності потребам економіки, і інститути правопорядку. Щодо того, на якому етапі знаходиться реалізація цієї цілі в Україні і як це впливає на стан економіки, можна відмітити, що до цього дня не прийнятий закон "Про Кабінет Міністрів України", існує невизначеність в розподілі функціональних повноважень між виконавчою владою та місцевим самоврядуванням. Негаранти з правопорядком не сприяють підвищенню ефективності економічної політики, знижують мотивацію до підприємницької діяльності, не спонукають до інвестицій, роблять населення економічно і соціально пасивним.

Ставити на порядок денний питання формування правопорядку не можна без досягнення внутрішньої та зовнішньої безпеки. І знову - реалізація цієї цілі повинна передувати реалізації попередньої. Але і для її повного досягнення необхідні визначені передумови. Такими передумовами є досягнення цілей прикладного рівня: темпів економічного росту, стабільності цін, повної зайнятості, збереження навколишнього середовища, зовнішньоекономічної стабільності і т.д. В подальшому ці цілі, як фактори економічної політики, потребують більш детального дослідження з точки зору як теоретичного обґрунтування, так і практичного застосування. Важливим напрямком аналізу є дослідження конфліктності цілей.

Висновки. У ході проведеного дослідження були зроблені наступні висновки:

- в сучасних умовах повної трансформації соціально-економічної системи України особливої уваги заслуговує аналіз факторів, що впливають на ефективність економічної політики;
- цілі економічної політики є визначальними факторами впливу на кінцевий результат;
- цілі економічної політики складають систему і реалізуються через проведення різних напрямків економічної політики, або більш вузьких політик;

- формування та проведення інституційної політики є визначальним фактором успішності економічної політики в цілому;
- на практиці відбувається ігнорування теоретичних положень відносно ієрархії цілей державного регулювання економіки;
- одним з принципів цілеспрямування економічної політики повинна бути визначена послідовність реалізації цілей.

Список літератури

1. Гальчинський А.С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу. - К.: "Українські пропілеї", 2001. - С 27.
2. Куценко В. Соціально-економічна модифікація в контексті побудови соціальної держави в Україні // Економіка України. - 2004. - № 11. - С 77-86.
3. Мокряк В., Мокряк Е. Проблеми формування і розвитку підприємництва в процесі пострадянського трансформування суспільства // Економіка України. - 2004. - № 11. -С 48-57.
4. Попова В. Результативність макрорівня: сутність концепції та методологія оцінки // Економіка України. - 2004. - № 11. - С 42-48.
5. Попович З. Економічне зростання і перспективи інноваційного розвитку // Економіка України. - 2004. - № 12. - С 41-47.
6. Соколинский В.М. Государство и экономика. - М.: Финансы и статистика, 1997. -136 с.
7. Фільюлі Л. Як зберегти високі темпи економічного росту в Україні // Дзеркало тижня. - 2004. - № 32(507). - С. 4.
8. Чечетов М., Жадан І. Соціально-економічний аспект трансформації відносин власності в Україні // Економіка України. - 2004. - № 10. - С. 4-17.
9. Шубравська О. Сталий економічний розвиток: поняття і напрям досліджень // Економіка України. - 2005. - № 1. - С 36-42.

Лопаткіна І.В. Деякі аспекти проблеми цілеспрямування економічної політики держави / І.В. Лопаткіна // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Суми: УАБС НБУ, 2005. – Т. 13. – С. 234-241.